

מכון מניטו

כי מציון

ראש השנה – אמונה ומוסר¹

דבר תורה שכתב הרב יהודא ליאון אשכנזי (מניטו)

תרגום ועריכה מצרפתית: אליעזר שרקי

צוות עריכה לשונית והגהה לפרשות: אלישבע שרקי, בלה בל אנגי, ואיתי קולין (ה"ע – הערת העורכים)

הכרת ה' כבורא עוברת דרך הכרת **עצמי** כמי שישותו ניתנת לו, וניתנת לו כיעוד. הכרה זו מביאה אותי להכרת ה' כמי שקדום למציאותי, והיא תמצית האמונה. היא קיימת כעמדה מוסרית ראשונית עוד לפני שיבואו ויאירו אותה אורות השכל וההיגיון. הדרך להסביר זאת, והניסוחים הפילוסופים הנאותים, הם עניין השייך למגוון האסכולות השונות.

זה בדיוק מה שאומר לנו המדרש אודות אברהם אבינו. אברהם הגיע להכרת בוראו² ולימד את אמונתו לאורחיו. אחרי שנהג בהם הכנסת אורחים, היה מזמין אותם להודות למי שבזכותו סעדו את לבם, כלומר למי שהתמיד את קיומם. ואז, כאשר רצו להודות לאברהם, הוא הפנה אותם לה' כבורא עולם, דהיינו להווייה שהיא מקור כל ההויות.

בבחירה של המדרש באכילה כאמצעי לחווייה דתית טמונה משמעות עמוקה: היא מצביעה על המימד השברירי והתלותי, פשוטו כמשמעו, של כל נברא. אבל זו שערורייה פילוסופית ותעלומה אמיתית: איך יכול להיות שעל מנת לחיות האדם חייב לאכול, ושקיומם של הערכים הנעלים ביותר תלוי בסופו של דבר במעשה האכילה!?

אך יש כאן ללא ספק חווייה ייחודית המסוגלת להביא את האדם להכרה שהוא יצור נברא. למעשה, חוויית האכילה כוללת את כל חוויית ההנאה המאפשרות את המשך קיומנו בעולם. כל מעשה הנוגע לחיים, בין אם לטובת הרוח והלב ובין אם לטובת הגוף, משתייך לאכילה.

מכאן גם ניתן להבין מדוע הסעודה עומדת ביסוד כל המצוות המבטאות את אמונתנו בה'. הסעודה היא בעצמה עבודת ה' של הנברא המכיר את עצמו כנברא.

יתר על כן, אברהם איננו רק האדם הראשון ששב אל ההכרה האמיתית של ה', כלומר הכרה בה' כבורא, כעדות התורה. הוא גם מי שהקים שושלת אנושית הרואה בחוק המוסרי את היסוד למשמעות ההיסטוריה האנושית. ועלינו להבין במה דרכו של אברהם, מעבר להיותה דרך מוסרית, היא יסוד המוסריות.

חגי תשרי מתחילים באזכור בריאת העולם בראש השנה, והרמב"ן מציין כבר בראשית פירושו על התורה כי בריאת העולם היא "שורש האמונה"¹.

נשמת ישראל יודעת לומר על ה', לפני כל דבר אחר, שהוא **הבורא**². ואכן, כך מתחילה התורה, ובכך היא מתארת את המאפיין היסודי של עולמנו: הוא עולם נברא, כלומר שהוא **מקבל** את היש המקיים אותו, וכל קיומו תלוי בקבלה זו.

והנה, אנו רואים שבנוסף לזה, תפילות ראש השנה מוקדשות כולן להנהגת המשפט. מכאן שבעיני מסורת ישראל קיים קשר הדוק בין מושג הבריאה ובין יסוד המוסר. לומר לנו שההכרעה האמונית שאליה מגיע האדם, שהוא **נברא**, היא למעשה גם ההכרעה המוסרית הראשונית.

כיצד להבין זאת?

הרי לכאורה רעיון הבריאה הוא מושג פילוסופי. קיימות "הוכחות" רבות לקיומו של אלוהים אשר עניינן להוכיח שהעולם נברא. אולם הוכחות אלה משכנעות רק את מי שמזדהה עם הנחות היסוד העומדות בבסיס סברה זו. צריך לקבל את עקרון הסיבתיות בכל תוקפו כדי להכיר שמסקנה אפשרית כזאת: "ולכן העולם נברא" היא מסקנה וודאית.

סוג זה של שכנוע הוא נחלתן של אסכולות אינטלקטואליות ספציפיות. אך הגות דתית עקבית איננה יכולה להכפיף את המסר שלה לשיטה פילוסופית זו או אחרת. מיסודה, האמת של התורה מופנית לכלל האנושות, ולכן היא חייבת להצביע על חווייה המדברת אל לבו של כל אדם.

אפשר לדמיין שיטות פילוסופיות שונות - ואכן קיימות כאלה - שבהן אין מקום למושג המטפיזי של בריאה, ודבר זה אינו פוגע בהגיון הפנימי שלהן. ומכאן שעבור תורת ישראל הידיעה **השכלית** על בריאת העולם איננה הדבר הראשון המביא להכרת ה' כבורא.

² בפסוק **בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים הַמִּילָה בָּרָא** קודמת למילה **אֱלֹהִים**. (ה.ע.)

³ בראשית רבה, ל, ח.

¹ "צורך גדול הוא להתחיל התורה ב**בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים** כי הוא שורש האמונה" (הרמב"ן על בראשית, א, א).

אחת השאלות הקשות ביותר בתחום הפילוסופיה של המוסר היא השאלה של היסוד לחיוב המוסרי. מה גורם לכך שחובה מוסרית כלשהי נכפית עליי כחובה? מניין הכוח ההופך ערך מוסרי כלשהו לפקודה מחייבת? גם בנושא זה, רב מגוון התיאוריות.

יש מי שרואה את מקור המוסר בנטיית הביולוגיות. יש מי שמצביע על אינטרסים חברתיים, ויש מי שרואה את מקורו בוודאות המחייבת של השכל וההיגיון. כמו כן, יש מי שרואה את אגמת המידה של הטוב בהנאה, או באושר, או באינטרס הפרטי. אחרים מחפשים אותו בהרמוניה עם הטבע, ועבור כל אחד מהם, יש לטבע פנים שונות....

למעשה, כל השיטות כולן מצמצמות את הטוב למשהו שהוא אינו הטוב עצמו. וכאשר המסקנה המעשית של כל השיטות היא התנהגות שאכן תואמת את דרכי המוסר, זה לרוב תוצאה של חינוך, של מסורת או של תרבות התואמים את הערכים המוסריים.

יתר על כן, כל השיטות כולן מתייחסות אל האדם כקיים בזכות עצמו. עבור שיטות אלה, הבעיה המוסרית היא שאלת תכלית הפעילות האנושית, או במילים אחרות: מהי הדרך הטובה ביותר עבור האדם למלא את הזמן שבין לידתו למותו? כאילו כל המאמץ המתמשך בחיים תכליתו להינצל מן השעמום...

על פי התורה, לעומת זאת, האדם הנברא אינו קיים בזכות עצמו, ותכלית המאמץ המוסרי היא להקנות לו את הזכות לקיומו. החיים שלנו מתקיימים בזמן מתמשך, על מנת להעניק לנו את השהות הנחוצה לפרוע את החוב הרובץ עלינו מרגע לידתנו ומעצם בריאתנו. במובן הזה, מקור החיוב המוסרי הוא בהכרה שנבראנו.

מכאן מובן למה בחרו חז"ל כקריאת התורה בראש השנה את סיפור לידתו של יצחק ואת סיפור ניסיון העקדה. כל לידה של כל אדם היא נס, כנס לידתו של יצחק, גם אם הוא נס נסתר. בכל לידה, עולם שלם נעקר מן האין אל תוך התהוות החיים, בחסד גמור, עוד לפני שזכות כל שהיא תצדיק את קיומו.

אך מה יכולה להיות התמורה לעצם היותנו? במטבע של איזו מידה טובה או של אילו ערכים מוסריים נוכל לשלם את המחיר של מתנה זו? הרי רק החיים שלנו הם תמורה שוות ערך לחיים שקיבלנו. לכן כאשר ה' שולח את ידו של המלאך כדי לעצור את ידו של אברהם המוכנה להקריב את הקרבן, הוא חוזר על מעשה הבריאה אשר בזכותו אנו קיימים בזמן, על מנת שנספיק לפדות את עצמנו מן האין.

לפי זה, כל מצווה ומצווה שאנו עושים, כל מידה ומידה שאנו מתאמצים לרכוש, הן עקדת יצחק פרטית שלנו, המתפרטת לאורך הזמן. זו כנראה הסיבה לכך שאנו מבקשים בתפילותינו בראש השנה שה' יזכור לנו את ניסיון עקדתו של יצחק, כי יש בו בהבלעה אחת גם ביטוי לאמונה בה' כבורא וגם יסוד המוסר, בציפייתנו לישועה.